

דמותה של רחל. לקיחת אחריות בראי רחל אימנו

אני רוצה שנתמקד היום בדמותה של רחל אמנו. אנחנו קוראים בפרשה את הפסוקים המפורסמים של פטירתה של רחל¹; "ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבוא אפרתה ותלד רחל ותקש בלדתה: ויהי בהקשתה בלדתה ותאמר לה המילדת אל תיראי כי גם זה לך בן: ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין: ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה היא בית לחם: ויצב יעקב מצבה על קברתה היא מצבת קברת רחל עד היום".

והשאלה היא שאלה קשה וברורה, האם יעקב אבינו לא יכול היה לקחת את רחל לקבורה יחד איתו? הרי גם בתקופות הקדומות הללו היו מעבירים מתים ממצרים לארץ ישראל, כמו שאנחנו רואים לגבי יעקב אבינו בעצמו שמעלים אותו ממצרים. מדוע רחל נקברה בדרך?

את התשובה המפורסמת של חז"ל אני רוצה לקרוא מתוך מסמך מאוד מיוחד שהתפרסם די לאחרונה, מסמך שנכתב לפני עשרות שנים, אבל הוא התפרסם לאחרונה בספר די עלום, והמסמך מגולל את סיפור הקונגרס הראשון הציוני בבאזל, לפני למעלה ממאה שנה. וכך מספר אדם בשם ד"ר אברהם שלום יהודה בזכרונותיו שכתב לפני שנים רבות²; 'בלילה השני של ה'קונגרס הציוני הראשון בבאזל, נאם נורדאו בגרמנית נאום ארוך', מקס נורדאו סגנו של הרצל, 'בו שילב כמוטו פעמים אחדות את שלוש המילים הנצחיות של ירמיהו הנביא 'ושבו בנים לגבולם'. כאשר שאלו ציר צעיר מירושלים, ד"ר יהודה, איך הגיע אל הפסוק הזה, ועוד בעברית, והרי לא תאם את הרקע החינוכי שלו'. נורדאו היה יהודי מתבולל. הקשר שלו ליהדות היה רחוק מאוד. והוא איכשהו חובר להרצל ואיכשהו גם מגיע לנאום בקונגרס הזה ואברהם שלום יהודה הכיר אותו ושואל אותו מה הקשר בינו לבין 'ושבו בנים לגבולם', מה הוא מצטט מהתנ"ך? 'אמר ד"ר נורדאו, את המילים האלו אני חייב למי שאני חייב לו את כל יהדותי וציוניותי! אדם שאינני יודע את שמו, אדם שבעצם היה אז ילד כבן שמונה או עשר שנים. ומעשה שהיה כך היה. יש לי קליניקה לילדים בפריז. נכנסה אלי אישה מהגרת מפולין, שביס לראשנה וילד כבן שמונה או עשר, חיוור פנים וחולה מזה שלושה שבועות. הומלץ בפניה להביא אותו אלי. אני פותח כרטיס כפי שעושים למטופל חדש ומנסה לדובב אותו בשפת המדינה. הוא בקושי מגמגם צרפתית. אני שואל את אימו, שגם היא מאוד חלשה בשפה מדוע הוא לא מדבר צרפתית, הרי הוא כבר קרוב לגיל עשר. היא אומרת, הוא לא לומד בבית ספר רגיל, הוא לומד בחיידר, זה בית ספר ליהודים. נזפתי בה קשות, כך מביאים אנטישמיות! פתחנו בפניכם את שערי המדינה, פליטים מפולין, מדוע אין הילד לומד את שפת הלאום כאן? היא התנצלה שהוא עוד צעיר ושבועה שייך לדור הישן, אבל הוא עוד יגדל וילמד בגימנסיה, ועד את השפה'. אל

¹ בראשית ל"ה, ט"ז-כ"ו.

² הפנתיאון היהודי, ת"א תשס"ב, עמ' 141-142.

הרב ידידיה הכהן – שיעור פרשת שבוע, פרשת ויצא תשע"ח

תדאג, הוא ידע צרפתי. 'ואני בזעם שואל את הילד; 'בחיידר הזה מה למדת? הילד השתנה, אורו עיניו. בידיש, שאני מהגרמנית שלי הבנתי, מספר לי מה הוא למד בפעם האחרונה בחיידר. 'יעקב' הוא אומר, 'על ערש דווי מזמין את יוסף, מצווה עליו, משביע אותו ומתחנן בפניו – אל נא תקברני במצרים אלא במערת המכפלה, שם קבורים אברהם ושרה, יצחק ורבקה, שם קברתי את לאה. "ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם". ממשיך יעקב ומספר ליוסף: "ואני בבאי מפדן מתה עלי רחל בארץ כנען בדרך בעוד כברת ארץ לבוא אפרתה ואקברה שם בדרך אפרת היא בית לחם". מה פתאום דווקא כאן בסמוך לבקשה של יעקב הוא מספר לו על קבר רחל? אומר רש"י, וזה הכל הילד הזה מרצה, בן השמונה או העשר, כך מספר מקס נורדאו, 'הרגיש יעקב אבינו צורך להתנצל לפני יוסף ולומר – אני מטריח אותך טרחה גדולה להוליכני ממצרים לחברון. אני עצמי לא טרחתני לאמא שלך, לרחל, את הטרחה הזאת, למרות שהייתי קרוב מאוד אל בית לחם. אפילו העירה, לבית לחם, לא הכנסתי אותה. קברתי אותה בדרך. אבל לא באשמתי ולא רשלנות הייתה זו. ריבונו של עולם רצה כך. הוא ידע, כי רב המרצחים של נבוכדנצר עתיד להוביל את בניה של רחל, את בני, בחורבן בית ראשון, ואז היא תצא מקברה, ונהי בכי תמרורים יישמע 'רחל מבכה על בניה'. ואלוקים יענה לה – 'רחל מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שכר לפעולתך... ויש תקווה לאחריתך נאום ה', ושבנו בנים לגבולם". ככה מסיים הילד. 'אני, מספר ד"ר מקס נורדאו, לא ידעתי את נפשי. הסבתי את פני לחלון, כדי שהאם והילד לא יראו את דמעותיי זולגות, ואמרתי לעצמי: מקס, הלוא תבוש והלוא תיכלס? אתה אדם משכיל, נחשב לאינטלקטואל, עם תוארי דוקטור, אינך יודע מעט מזעיר מדברי ימי עמך, מכל כתבי הקודש הללו. כלום! ופה ילד חולה, חלוש, מהגר, פליט, והוא מדבר על יעקב ועל יוסף ועל ירמיהו ועל רחל, כאילו תמול שלשום, הכל חי נגד עיניו. כך אומר מקס נורדאו. 'מחיתי את עיני לפני שהסבתי את פני אליהם ואמרתי בליבי – עם שיש לו ילדים כאלה שחיים כל כך את עברם, הם גם יחיו עם עתיד מזהיר! בעיתון של אותו סוף שבוע ראיתי מודעה 'מי שגורל העם חשוב בעיניו, מי שהאנטישמיות כואבת לו, ומי שמחפש פתרון, נא להתקשר לחתום מטה לטכס עצה, ד"ר תיאודור הרצל'. מיד נענית. כשהקמנו את הקונגרס הציוני הראשון וכובדתי לנאום בו, ריחפה לנגד עיני דמותו של הילד שאת שמו אינני זוכר. אבל את המילים האלו לא אשכח לעולם. כי הם בסיס הציונות, הם בסיס היהדות, "ושבו בנים לגבולם".

אני חושב שזה סיפור מאוד מיוחד על אותו ילד שהוא עורר את אותו רגש יהודי, ואת אותו רגש של קרבה לארץ ישראל, ואת ליבו של אותו יהודי מתבולל שאחר כך פעל הרבה למען העם שלנו. אבל באמת אנחנו צריכים לעיין ולהתבונן על דמותה של רחל אימנו. מדוע דווקא היא נבחרה על ידי ריבונו של עולם להיקבר בדרך. מדוע דווקא עליה מקבל יעקב את הצו האלוקי שהיא צריכה להיקבר

בדרך והיא זו שתצליח להכריע, וכשעם ישראל יצא לגולה, היא זו שנבחרה לעמוד מקברה ולחלות את פני ריבונו של עולם, וכפי שנראה במדרש גם להיענות. מה הסיבה לזה?

כדי להגיע לאיזושהו כיוון של תשובה, אני רוצה לספר מעשה ששמעתי מאחד מבני משפחתי שלמד בישיבת חברון בירושלים. הוא למד שם בישיבה, והמנהג שם בישיבה היה שהיו בכל יום שישי הולכים – היו קוראים לזה בעולם הישיבות 'לדבר בלימוד' עם ראש הישיבה. למעשה זה היה סוג של בחינה שבה ראש הישיבה רצה לדעת מה התלמידים שלו עשו באותו שבוע. אז הוא מגיע לראש הישיבה יחד עם קבוצה של תלמידים. וראש הישיבה אז היה הרב יחזקאל סרנא. והם יושבים שם עם ראש הישיבה, והוא מדבר איתם, ותוך כדי שהוא מדבר נכנסת אישה לחדר עם שקית נייר כזו ושמה על השולחן את שקית הנייר והיא מלאה במטבעות נחושת. הוא מספר שהיו שם, בסדר גודל של היום, בערך שלושים שקלים במטבעות של עשר אגורות. ראש הישיבה עצר את הכל והתחיל להודות לה, תודה רבה על כל מה שאת עושה, והיא אומרת, הנה, הבאתי את זה בשביל הישיבה, בשביל הבחורים, שתוכל לקנות להם אוכל ושיהיה להם מגורים כמו שצריך. והוא מודה לה, תודה על כל מה שאת עושה, והסתובבת בכל העיר. טוב, יוצאת האישה, אחד הבחורים לא יכול להתאפק – תראה, הרב, מה יש כאן, שלושים שקל? על הסכום הזה הישיבה עומדת? מה עשית מזה כזה טקס גדול? שכוייעח, תודה, ונחזור ללמוד. ענה לו הרב סרנא אתה צודק. הישיבה לא עומדת על הדבר הזה. אבל העולם עומד על התכונה הזו, על המידה הזו, על זה העולם עומד. יש כאן מסר מאוד עמוק וחשוב. הרעיון הוא, אפשר להגיד שעברנו כאן תהליך מאדם הראשון שהוא מגיע לאבות האומה, ואפשר להגדיר את התהליך הזה בשתי מילים – 'אחריות אישית'. ושאלת היסוד שבאמת מעסיקה – הרי גם לפני אברהם, יצחק, ויעקב, היו צדיקים. היה את אדם הראשון, היה את שם, היה את מלכיצדק, היה את נת, חנוך, מתושלח – היו צדיקים. מדוע אף אחד מהם לא נבחר להיות אבי האומה? מדוע אנחנו היום בתפילה אומרים 'אלוקי אברהם, אלוקי יצחק ואלוקי יעקב'? למה הכל התחיל בהם? למה לא אדם הראשון, למה לא שם?

אני חושב – וזה יהיה הקו של הלימוד הזה, הנושא הזה של האחריות האישית. לקחת אחריות. בואו נסתכל על החטא של אדם הראשון. נלך אחורה ובסוף נגיע לרחל. אומרת התורה³; "ותרא האשה כי טוב העץ למאכל וכי תאוה-הוא לעיניים ונחמד העץ להשכיל ותקח מפריו ותאכל ותתן גם לאישה עמה ויאכל: ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי עירמם הם ויתפרו עלה תאנה ויעשו להם חגרת: וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלקים בתוך עץ הגן. מה הפעולה הראשונה של בריחה מאחריות? לחפש מחבוא. לא יכול לעמוד מאחורי המעשה שהוא עשה.

³ בראשית ג', ו-י"ג.

מי שרוצה לקחת אחריות על אחרים צריך קודם כל לקחת אחריות על עצמו. "ויקרא ה' אלקים אל האדם ויאמר לו איכה: ויאמר את קלך שמעתי בגן ואירא כי עירם אנכי ואחבא: ויאמר מי הגיד לך כי עירם אתה המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת: ויאמר האדם האשה אשר נתתה עמדי היא נתנה לי מן העץ ואכל". מה הוא עושה אדם הראשון? אני אחראי? מגלגל את האחריות. "האשה אשר נתתה עמדי". לוקח אחריות על אחרים? לוקח אחריות על מעשיו? אני אתקן? לא, האישה. הולך ה' לאישה, "ויאמר ה' אלקים לאשה מה זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל". זאת לא אני, זה הנחש. הנחש הזה, הוא הבעייתי כאן. זה חטא אדם הראשון.

בואו נראה את חטאו של קין – אותו כיוון. ⁴"ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו: ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנכי". מה זה 'השומר אחי אנכי'? זו הבריחה הכי גדולה מאחריות. אני שומר עליו? כן, אדוני, זה אח שלך. אתם שני אחים בסך הכל בעולם. אתה יכול להיות אבי האומה, אתה יכול להיות אביו של העם שכל עניינו זה אחריות על העולם? "ויאמר מה עשית קול דמי אחיך צעקים אלי מן האדמה".

עכשיו נעבור לנח, נראה מדרש חז"ל⁵; 'את האלקים התהלך נח', נח היה צדיק, התורה מעידה עליו, 'ר' נחמיה אמר משל לאוהבו של מלך שהיה משתקע בטיט עבה, הציץ המלך וראה אותו אמר ליה עד שאתה משתקע בטיט הלך עמי, הדא הוא דכתיב את האלקים התהלך נח'. ראה שנח מסתבך בטיט, אז הוא אומר לו בוא תלך איתי. 'ולמה אברהם דומה? לאוהבו של מלך, שראה את המלך מהלך במבואות האפלים, הציץ אוהבו והתחיל מאיר עליו דרך החלון, הציץ המלך וראה אותו, אמר לו עד שאתה מאיר לי דרך חלון, בוא והאר לפני, כך אמר הקב"ה לאברהם עד שתהא מאיר לי מאספותמיה ומחברותיה, בוא והאר לפני בארץ ישראל'. אברהם רואה את הקב"ה, כמובן לא מדובר בראייה פיזית, מה הוא עושה? הוא מאיר לפניו. מה זה מאיר לפניו? מאיר את שמו. אברהם רואה את השליחות. נח דואג לעצמו, יש צרה, בסדר הוא צדיק, הוא אדם ישר מאוד, יש צרה, הוא בונה תיבה, חושב איך לקיים את המשפחה שלו, את העולם אחר כך. אבל הוא יצא ופיץ ויאיר את שמו של הקב"ה לעולם? לא, הוא מפחד להסתבך עם כל האנשים מסביב, יש רשעים שיכולים להזיק לו, לפגוע בו. אני לוקח את הפורום שלי ועם זה אני מתקדם הלאה. הוא לא לוקח כאן את הנקודה של האחריות האישית. זו נקודה שחייבים לשים אליה לב. אברהם אבינו הולך ומפיץ את שם ה' בעולם, בונה מזבח "ויקרא בשם ה'". מה אכפת לו מכולם? הוא רוצה למצוא חן בעיני הקב"ה? לא. הוא אומר, העולם נמצא במצב לא טוב, אני רוצה להתחיל שינוי. אברהם ידע שעוד ארבעת אלפים שנה מאז שהוא התחיל את הפעולה שלו עבודת אלילים תהיה משהו שרק אנשים בודדים בעולם

⁴ שם ד', ח'–י'.

⁵ בראשית רבה, ל', י'.

עובדים אלילים בהודו? שכל העולם כולו מאמין באל אחד? הוא חשב על זה? לא. אבל הוא מתחיל מהלך, הוא מתחיל כיוון מסוים.

והדבר הזה, אני חושב, עולה בצורה בולטת מההשוואה בין לבן לבין רחל. אני רוצה כאן לעמוד על פרשה – ואנחנו מגיעים כאן לגעת בלמה דווקא רחל. אני רוצה להתייחס לקטע בתורה שלא תמיד מתייחסים אליו, הוא נוגע בעניין לשוני. מספרת לנו התורה⁶ "ויעבד יעקב ברחל שבע שנים ויהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו אתה: ויאמר יעקב אל לבן הבה את אשתי כי מלאו ימי ואבואה אליה: ויאסף לבן את כל אנשי המקום ויעש משתה: ויהי בערב ויקח את לאה בתו ויבא אתה אליו ויבא אליה... ויהי בבקר והנה היא לאה ויאמר אל לבן מה זאת עשית לי הלא ברחל עבדתי עמך ולמה רמיתני: ויאמר לבן לא יעשה כן במקומנו לתת הצעירה לפני הבכירה: מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבע שנים אחרות: ויעש יעקב כן וימלא שבע זאת ויתן לו את רחל בתו לו לאשה". סיפור רמאותו של לבן. אני רוצה להתייחס לפסוק "מלא שבע זאת ונתנה לך גם את זאת בעבדה אשר תעבד עמדי"... מי כאן עומד מול יעקב? לבן. עושים הסכם. מה זה 'ונתנה'? 'ואתן לך' צריך להיות כתוב. ניתנה זה לשון רבים, כולנו ניתן לך. מדוע לבן מדבר כאן בלשון רבים? הלשון הזו מפריעה לפרשנים וכולם נדרשים לזה. אז רד"ק מנסה לענות⁷; 'יתכן שהמלה מבנין נפעל לנקבה, או תהיה מבנין הקל והנו"ן למדבר בדרך התפארות, כמו משכני אחרים נרוצה נגילה ונשמחה'... הרד"ק מביא פסוק משיר השירים – "משכני אחרים נרוצה", מה היה צריך להיות כתוב? 'משכני אחרים ארוצה', מה זו הני' הזו? אז הרד"ק מסביר, כמו שיש 'נרוצה', אז גם ה'נתנה' זו דרך התפארות, דרך לשון יפה. רש"י⁸ אומר לא, מה זה 'ונתנה לך'? לשון רבים. תירוצו של רש"י מעורר תמיהה, אם מדובר בלשון רבים מול מי יעקב עומד? יעקב עומד מול אדם אחד, מה שייכת כאן לשון רבים? מה זה 'ונתנה לך'?

אז יש כמה פרשנים שהלכו בכיוון אחר. החזקוני אומר⁹; 'ונתנה לך גם את זאת לשון רבים לפי שמתחלה רימהו לבן ליעקב ולא היה יעקב מאמינו עד שהבטיחוהו עכשיו אנשי המקום'. יעקב אומר ללבן תשמע אדוני, אתה רימית אותי פעם אחת, איתך אני לא מסתבך יותר. אתה רוצה שאני אעבוד איתך עוד שבע שנים, אין בעיה, תביא כערבים את כל אנשי המקום. זה הכיוון של החזקוני וגם האלשיך הולך בכיוון הזה.

⁶ בראשית כ"ט, כ"ב-כ"ח.

⁷ רד"ק שם.

⁸ רש"י שם.

⁹ חזקוני שם.

הרמב"ן הולך בכיוון אחר, הרבה יותר עמוק¹⁰; 'ונתנה לך לשון רבים, זה פירש"י, ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים' – הרמב"ן מציף את השאלה למה רש"י לא מסביר למה זה לשון רבים. 'והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה, אמר ליעקב לא יעשה כן במקומנו, כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן, כי נבלה הוא אצלם, אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת, שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה'. מה אומר לבן ליעקב? אני בעצמי אין לי מילה. זה העסק של אנשי המקום. אפילו שאני הבטחתי לך את רחל, אצלנו אנשי המקום נוהגים שנותנים את הבכירה לפני הצעירה. הבטחתי הבטחות, אני מצטער, אני לא יכול לעשות שום דבר, אנשי המקום מונעים ממני מלקיים את הבטחתי.

נחמה לייבוביץ' בעיונים שלה לספר בראשית, מביאה לדברי הרמב"ן כאן עומק מאוד משמעותי, והולכת לכיוון של האחריות האישית.¹¹ 'ודבר גדול מלמדנו הרמב"ן בזה. אחד מביטוייו של הרשע היא הבריחה מן האחריות האישית למעשה שעשה האדם והטלתה על שכס הזולת. ואולם אם מעשהו של האדם מעיד על עושהו, ולא יוכל להכחיש שהוא ולא אחר עשהו, הנה המציא לו האדם תשובה טובה לכל מי אשר יוכיחו על פניו ויאמר לו: מדוע ככה עשית? הוא רואה עצמו כאנוס באשר הכלל, הציבור, איזה גוף כללי שאליו הוא משתייך הכריח אותו, כפה אותו לעשות כן'. מה הנקודה כאן? האדם מנסה לברוח מאחריות, אבל אין מה לעשות, תפסו אותו. אין מה לעשות. לבן, אתה הבטחת דבר מסוים, תפסו אותך. מגיע אליו יעקב – 'למה רימיתני?' אין לו איך להתחמק. מה המפלט של הנבל? לאן הוא הולך? זה לא אני. זו הסכמה כללית. זה הציבור. ככה מקובל. למה עשית את השחיתות הזו? אני רק בורג קטן במערכת. אני לא משמעותי. 'ובזה גם תשובה לא רק לטוענים נגדו, אלא למה שמסוכן ביותר – גם לו לעצמו, למצפוני'. בן אדם לפעמים עושה מעשים לא טובים, אבל הוא אומר 'כולם עושים ככה'. אז לפעמים אתה יכול להגיד לעצמך בסדר, אני מנוול גדול, ולהוא מולי אני אגיד שהוא לא בסדר. אבל זה לא מה שהוא אומר כאן – הוא נותן תשובה לעצמו, למה עשיתי את המעשה הזה? כי כולם עושים ככה. האישיות שלך נמחקת בתשובה כזו, וזה מה שלבן בא ואומר כאן. אנחנו אומרים כל בוקר 'נשמה שנתת בי טהורה היא'. הקב"ה נתן לנו נשמה – האדם לפעמים נמצא במירוץ החיים, איפה הוא מרגיש את הנשמה הזו מתעוררת? לפעמים זה דווקא על דרך השלילה, בן אדם עושה מעשה לא טוב ומרגיש אחר כך ייסורי מצפון, צער. זו צעקה של הנשמה. כלב כשהוא עושה מעשה לא טוב לא מרגיש ייסורי מצפון. זה כאב של הנשמה. כשמופיע כאב כזה בן אדם צריך לתת לעצמו תשובות. אם בן אדם אומר – אני לא בסדר, זו דרך של התקדמות. כשהכאב מעצים אותו יש לו כיוון להתקדם אליו. אבל כשבן אדם בא ומוצא תירוצים

¹⁰ רמב"ן שם.

¹¹ נחמה לייבוביץ', עיונים בספר בראשית.

ואומר שהוא עושה את הדבר הזה כי ככה כולם עושים. ככה העולם נוהג. אני רימייתי את יעקב כי כולם אצלנו מרמים. זה הכי נורא אומרת נחמה לייבוביץ'. כי הנה חילק האדם את עצמו לשניים; לאני 'האישי' שלו, הוא העושה המעשים הטובים, הוא החביב, הנעים והנחמד'. אני בסדר, אני אדם טוב. 'ולאני השני' – הבורג במכונה הציבורית הגדולה, תהא זו המדינה אשר הוא רק אחד מפקידיה ומשרתיה, הצבא אשר הוא אחד מחייליו האלמונים' – אני רק שליח של הצבא או של המדינה, ולכן אני עושה. אני בסך הכל אדם נעים מאוד. זה לא יאומן שהרבה מהפושעים הגדולים ביותר של האנושות, אנשים מתארים אותם כאנשים מאוד חביבים ביחסים של בין אדם לחברו במובן הפשוט שלהם. שכנים הרבה פעמים מתארים – הוא היה אדם שקט, מנומס, אומר תמיד שלום. מה קרה? למה בסיטואציה מסוימת הוא מתנהג כמפלצת? אני לא יכול לקחת אחריות, זה המדינה ציוותה עלי, זה הגוף המסוים הזה ציווה עלי. אבל אני? אני באופן אישי אדם מאוד נחמד.

זה העניין של לקיחת אחריות אומרים לנו רבותינו – 'ומה לכם כי תצעקו אליו. הן הוא באופן אישי ודאי לא היה עושה הנבלה הזו, ולהיפך, ודאי היה גומל צדקות בכל עת, אך הוא כחלק, כאבר קטן באותו גוף אלמוני עצום מוכרח לעשות את המוטל עליו ולא בו תלוי הקולר'. את כל זה היא מדייקת מרש"י שמעיר על לשון רבים, ומהרמב"ן שמסביר למה זו לשון רבים. 'התנהגות זו מסוכנת כל כך מפני שכאמור לא רק כלפי חוץ אלא גם כלפי עצמו 'הסתדר' האדם, ומפני ששום דבר לא ניתן לתיקון, באשר האחראי הוא תמיד איזה גוף אנונימי מופשט שאין לתובעו לדון... אתה אחראי למעשיך. לא הארגון, ולא הציבור, ולא מישהו מאחוריך. ולא חלק אחר ממך המשתייך לאותו כלל הם האחראים, אלא אתה, כל כולך, אתה בעצמך ובכל ישותך, אתה במעשיך הטובים ואתה במעשיך הרעים'. עליך לקבל את האחריות.

עכשיו בואו נסתכל על דמותה של רחל. הבנו קצת את התמונה הכללית, הבנו קצת את הכיוון של האבות, הבנו מה מיוחד באבות מול אותם צדיקים שהיו לפני כן על אף המעלות שהיו להם. כשאנחנו מסתכלים על פועלה של רחל אנחנו מגלים שהיא הייתה אקטיבית מאוד. נשים לב לדברי חז"ל שמתארים את התהליך של רחל בתוך סיפור הרמאות.¹² 'אמר לה מינסבא לי?' יעקב מציע לרחל נישואין, התינשאי לי? 'אמרה ליה אין, מיהו, אבא רמאה הוא, ולא יכלת ליה'. לא תצליח להתגבר על אבא שלי, אבא שלי רמאי מפורסם. 'אמר לה אחיו אנא ברמאות', אל תדאגי, גם אני יודע. 'אמרה ליה ומי שרי לצדיקי לסגויי ברמיותא?' מה, לצדיקים מותר לעשות פוליטיקאים? 'אמר לה אין עם נבר תתבר ועם עקש תתפל. אמר לה ומאי רמיותא?' אני רוצה להבין בדיוק עם מה אצטרך להתמודד. 'אמרה ליה אית לי אחתא דקשישא מינאי ולא מנסיב לי מקמה'. אמרה לו – יש

¹² תלמוד בבלי, מסכת מגילה י"ג:

לי אחות מבוגרת ממני והוא לא יתן לך להתחתן איתי לפני. בואו נעצור רגע, נשים לב למהלך של רחל. רחל היא בת המקום – מה הכיוון שלה? היא מיישרת קו עם המקום? להיפך. היא תצא נגד המנהג והיא תתחבל תחבולות כדי לא ליישר קו. ההיפך מלבן, ההיפך מלהתחמק מהאחריות. היא לוקחת אחריות. ותראו לאן זה מעמיק – 'מסר לה סימנים'. טוב, בואי נפתור את הבעיה, אני אתן לך סימנים, ובלילה הראשון אני אשאל – אני יודע שירמו אותי ואני לא אצליח לזהות מי נמצאת מולי, תראי לי את הסימנים ונגמר הסיפור. 'כי מטא ליליא, אמרה השתא מיכספא אחתאי' – תופסת רחל את הראש ואומרת רגע, מה יקרה עכשיו? אחותי תתבייש. יזרקו אותה. 'מסרתינהו ניהליה'. לוקחת את הסימנים ומוסרת לאחותה. תשימו לב לפרדוקס, היא יישרה קו עם מנהג המקום לכאורה! היא מסייעת למנהג המקומי לרמות את יעקב. איך היא עושה את זה? כי היא עושה את זה מתוך ההבנה שזה המעשה הנכון לעשות. כשהיא יושבת עם יעקב כמה לילות לפני כן כשהוא הציע לה נישואין, אז ההבנה שלה הייתה שלקחת אחריות המשמעות שלה היא להתנגד למנהג המקומי. אבל ברגע שמגיעה הסיטואציה שלאה תצא מבויישת – מי יתחתן איתה אחרי כל הסיפור הזה? אז אותה רחל מבינה שהדבר הנכון זה להיות שותפה במירכאות למעשה של לבן. זה אותו רגש של אחריות. 'והיינו דכתיב והיה בבקר והנה היא לאה, מכלל דעד השתא לאו לאה היא?' היא לא הייתה לאה עד עכשיו? 'אלא מתוך סימנים שמסרה רחל ללאה לא הוה ידע עד השתא'. עד עכשיו הוא לא ידע את זה יעקב. רחל לא מוותרת.

בואו נראה פרשה נוספת¹³; "ותרא רחל כי לא ילדה ליעקב ותקנא רחל באחותה ותאמר אל יעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי". כאן רחל יוצאת גם כנגד גזירת הגורל. היא לא מוכנה לקבל שום דבר. היא עקרה, מה אפשר לעשות? יעקב – בוא תמצא פיתרון, בוא נמצא פיתרון. ויעקב כועס עליה "ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלקים אנכי אשר מנע ממך פרי בטן?" היא לא מוכנה לקבל את הדבר הזה. יעקב אומר מה את רוצה? אני אלוקים? אני לא יכול לפתור את הבעיה הזאת, אני לא יכול לתת לך ילדים אם אלוקים מנע ממך פרי בטן. "ותאמר הנה אמתי בלהה בא אליה ותלד על ברכי ואבנה גם אנכי ממנה". מה היא עושה? היא לוקחת את השפחה שלה ומכניסה אותה להיות אישה של יעקב כדי לנסות בכל זאת להציל משהו, שיהיה לה איזה ילד שהוא יהיה על ברכיה. "ותתן לו את בלהה שפחתה לאשה ויבא אליה יעקב: ותהר בלהה ותלד ליעקב בן: ותאמר רחל דנני אלקים וגם שמע בקלי ויתן לי בן על כן קראה שמו דן". הקב"ה מברך אותה ונולד בן.

נסיים במדרש בפתיחתא של מדרש איכה. חז"ל מתארים שעם ישראל יוצאים לגלות וקמים כל האבות ומבקשים מריבונו של עולם תציל אותם, תושיע אותם מהמצב הנורא שהם נמצאים בו,

¹³ בראשית ל', א-ו

והקב"ה לא מקשיב להם.¹⁴ יקפצה רחל אמנו לפני הקדוש ברוך הוא אומרה ריבונו של עולם גלוי לפניך שיעקב עבדך אהבני אהבה יתירה ועבד בשבילי לאבא שבע שנים וכשהשלימו אותן שבע שנים והגיע זמן נשואי לבעלי יעץ אבי להחליפני לבעלי בשביל אחותי והוקשה עלי הדבר עד מאוד כי נודעה לי העצה והודעתי לבעלי ומסרתי לו סימן שיכיר ביני ובין אחותי כדי שלא יוכל אבי להחליפני, ולאחר כן נחמתי בעצמי וסבלתי את תאוותי ורחמתי על אחותי שלא תצא לחרפה, ולערב חלפו אחותי לבעלי בשבילי ומסרתי לאחותי כל הסימנין שמסרתי לבעלי... חסד עצום. אני זוכר שפעם לימדתי קבוצה של נערים ורציתי להמחיש להם את הסיטואציה ופתחתי את השיעור ואמרתי ככה, מגיעים אליכם אבא או אמא ואומרים אנחנו החלטנו לעשות טיול בחו"ל ומכל המשפחה אנחנו לוקחים אותך, ומתחילים לתכנן נלך למקום הזה ולפארק הזה, תכנון שלם. ואז, כמה ימים לפני כן אתם רואים שאח שלכם מאוד עצוב בגלל הדבר הזה. אף אחד לא אמר שהוא יוותר על הטיול בשביל האח. כאן היא צריכה לוותר ולך תדע מה יקרה, אף אחד לא הבטיח שאחר כך תוכל להתחתן עם יעקב. את כל עולמה היא מקריבה כאן. 'וגמלתי חסד עימה, ולא קנאתי בה ולא הוצאתיה לחרפה, ומה אני שאני בשר ודם עפר ואפר לא קנאתי לצרה שלי ולא הוצאתיה לבושה ולחרפה, ואתה מלך חי וקיים רחמן מפני מה קנאת לעבודת כוכבים שאין בה ממש והגלית בני ונהרגו בחרב ועשו אויבים בם כרצונם' – מה אתה מתייחס לעבודה זרה? כלום הם לא עשו. 'מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומן'.

עכשיו אנחנו יכולים להבין מי זאת רחל ולמה דווקא היא נקברת שם. כי זה מה שריבונו של עולם מחפש. זה עניינה של היהדות. העניין של האחריות האישית. הקב"ה מחפש מישהי שתלך ותצעק, הוא רוצה מישהי שלוקחת אחריות, מישהי שיוצאת כנגד המוסכמה. הרי אפשר גם להגיד סליחה, יש דין ויש חשבון. עם ישראל חטא אז הם צריכים לקבל עונש, מה יש לבוא בטענה? אז יצאתם לגלות, נכון – כשעבדתם עבודה זרה ועשיתם את כל השחיתויות לא ידעתם שתשלמו על זה מחיר? לא. ריבונו של עולם רוצה מישהו שהולך כנגד לפעמים איזו הרגשה של חוסר הגינות. הוא רוצה את האחריות האישית הזו, הוא רוצה את רחל. וזאת רחל שיצאה כנגד הציבור שלה בניגוד ללבן שהוא מיישר קו, זה לא אני, זה המנהג המקומי, מבטל את עצמו למנהג המקומי. היא זו שממשיכה את האקטיביות של אברהם, של יצחק, ושל יעקב. היא זו שראויה להיות קבורה שם, לצאת ולהיאבק. היא זאת שמבינה שלצאת כנגד המוסכמה, לנסות לשבור אותה זה הדבר הנכון, והיא זו שמבינה ברגע האמת שלעשות את הדבר הנכון זה דווקא כן לוותר על הסימנים לאחותה.

¹⁴ איכה רבה, פתיחתות